

Prof. Dr. Helga VENZLAFF: **Der islamische Rosenkranz.**

Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes, Herausgegeben von der deutschen morgenlaendischen Gesellschaft, Band: XLVII/2; Kommissionsverlag Franz Steiner Wiesbaden GmbH., Stuttgart, 1985, 118 s., 27 resim.

Allah'ı zikretmek, öğmek anlamına gelen arapça *sabbaha* fiil kökünden türemiş bir kelime olan *tesbih*, bütün islâm dünyasında çok yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu kelimeye en eski bir metinde, 8. yüz yıl sonlarına doğru Ebu Nûvas'da rastlanmaktadır. Ancak tesbih kelimesinin bu günkü anlamında kullanılması ise 1500'lerden önce görülmektedir. Ana dilleri arapça kökenli olan memleketlerde (Ürdün, Lübnan, Suriye, Irak vb.) *masbaha* kelimesi kullanılırken Suudi Arabistan'da ve Arap yarım adasının diğer bölgelerinde, Mısır'da, Sudan'da ve Fas dışındaki Kuzey Afrika memleketlerinde ise *subha* kelimesi yaygınlık kazanmıştır.

Federal Almanya'nın Mainz Üniversitesi Şarkiyat bölümü profesörlerinden Bn. Helga VENZLAFF, zaman zaman üzerinde durulan, ancak değişik ve geniş boyutlarda monografik bir çalışma olarak ele alınmayan tesbih konusuna, yukarıda kısaca belirtildiği gibi, kelimenin islâm dünyası içindeki durumu, etimolojisi ve yaygınlığını tesbit ederek girmiştir. "Giriş" (s. 7) bölümünde tesbih konusunda daha önce yapılan çeşitli araştırmaları gözden geçiren yazar, bu konuyu ele alanların eksikliklerini veya göremediklerini belirtmiştir. Venzlaff, "mevcut bütün kaynakları elde edememiş olmasının büyük ihtimal dahilinde bulunduğunu" söyleyerek bu konuda kendisine yöneltilecek tenkidleri eserinin başında hemen karşılamak amacını gütmektedir. Tesbihin kullanıldığı bütün memleketlere gidip saha araştırması yapmanın da zor olduğunu, buna rağmen yaptığı sekiz gezide topladığı malzeme ile görevli olduğu üniversitedeki öğrencileri ve arkadaşlarının yaptıkları geziler sonunda derleyip getirdikleri malzemeleri kullandığını belirten Prof. Venzlaff, çalışmasının tamamlanmaya muhtaç olduğunu da belirtmektedir. Ayrıca tesbihin islâm dünyası dışındaki hristiyan, budist ve hindu çevrelerinde kullanılmasını da ele alamadığını söy-

leyen yazar, asıl amacının tesbihin islam kültür tarihi bakımından önemine dikkat çekmek olduğunu vurgulamaktadır.

“Tesbih terminolojisi” (s. 10) başlığını taşıyan bölümde, tesbih kelimesinin ilk olarak rastlandığı metinlerden örnekler verilmiş, günümüzde bu kelimeden türetilen diğer kelimelerin nerelerde kullanıldığı belirtilmiştir. Özellikle Arap memleketlerindeki durumu, kaynakları ve araştırmaları ele alarak inceleyen yazar, kelimenin yaygınlığını bütün islâm coğrafyasını gözden geçirerek ortaya çıkarmıştır. Ancak Türkiye’de *püşkül* yerine *kamçı* kelimesinin kullanıldığını da belirtmesi gerekirdi. Kamçılar ipek, tire, gümüş veya altın tellerden oluşturulmaktadır.¹

“Şekil ve Malzeme” (s. 21) başlığını taşıyan bölümde ise, çeşitli memleketlerde tesbih yapımında kullanılan malzemeler ile tesbihin ve tesbih tanelerinin şekilleri üzerinde durulmuştur. Bu bölümde bir liste halinde tesbih malzemesi “bitki asıllı”, “hayvan asıllı”, “mineral asıllı” olarak ayrı ayrı gösterilmiştir. Ancak bu listeden her üç malzeme kaynağında da çeşitli eksiklerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Asıl önemli olan eksik ise, yazarın bu malzemeler ve özellikleri hakkında okuyucuya hiç bir bilgi vermemesidir. Eserin ikinci baskısı için kısa bazı açıklamalar yararlı olabilir. Yazarın listesinde hiç sözünü etmediği Lüle taşı, diğer adıyla Eskişehir taşı (Meerschaum, Sepiolith) beyazdır, ancak kullandıkça sararmaya yüz tutar. Yazarın listesinde yer alan ve kısaca belirttiği *kehribarın* kedi gözü, limonî, sarı, ateşi, buzlu ve siyah türleri ayrı ayrı değerdedir. Bunlardan kedi gözü adının verilmesine sebep, tabaka halinde olup aralarında beyaz çizgilerin bulunmasıdır. Koyu kahve renginde olan *demirhindi* (tamarindus), *Nebik* denilen *sakız ağacı* (Mastixbaum, Pistacia lentiscus) ile *yılan ağacı* (Aristolochia, Drancunculus) yazarın verdiği listede bulunmaktadır.

“Tesbih duası” (s. 30)’nda tesbih çekilirken dile getirilen Subhanallah, Elhamdülillah ve Allahuekber sözleri üzerinde durulmuş, ilk ikisinin tam bir söz olarak Kur’an-ı Kerim’de yer almasına rağmen, üçüncüsünün bulunmadığına işaret edilmiştir. Kaynaklardan öğrendiğimize göre bir tesbihde bu üç zikir kelimesinin her biri, ayrı ayrı olmak üzere otuz üç taşın üzerine işlenmiştir. Duraklarda ise aynı tesbihte işlenen söz, Ya Allah, ya Muhammed’dir. Aynı tesbihin

¹ bkz. ARSEVEN, Celal Esad: Sanat Ansiklopedisi, “Tesbih” maddesi, Milli Eğitim Bakanlığı yayınevi, İstanbul, 1975 (2. baskı).

imâmesi üzerinde de Besmele ile Maşallah işlenmiş olup bu değerli tesbih hâlen Topkapı Sarayı Müzesinde bulunmaktadır.²

Ayrıca bazı tesbihlerde yedi defa tekrar edilmesi gereken dualarda kolaylık sağlayabilmek için baş taraftan, yani imâmenin yanından itibaren yedinci tesbih tanesinden sonra mercimek büyüklüğünde yassıca küçük bir parça konulmuş olduğu görülmektedir. Buna da *pul* adı verilmektedir. Prof. Venzlaff bu konuda hiç bir bilgi vermemektedir. Tanelerin şekillerini de her hangi bir şekilde ayırmayan yazar bunların tam toparlak yani kürevî, yassı toparlak, beyzî, şalgamî (şalgam şeklinde iki tarafı da basık), servi vb. şekillerde olduğundan da söz etmemişti. Burada yine küçük bir ek olarak, çok ufak taneli tespihlere *kadın tesbihi* denildiğini de belirtelim.³

“Tesbih ve Allah’ın 99 Güzel İsmi” (s. 37) bölümünde yazar, çeşitli araştırmacıların Tirmizî’den aktardıkları bu 99 isimde çeşitli yanlışlıklar yaptıklarını, bunun için 99 isimlik listeyi Tirmizî’den yeniden aktarmak ihtiyacını duyduğunu vurgulayarak bu isimleri arapça ve almanca olarak bir liste halinde vermiştir.

Muska ve büyü aracı olarak tesbihin kullanıldığı yerleri de araştıran Prof. Venzlaff, bu bölümlerde (s. 52 v.d), islamî inançlar içinde yer alan olaylar ve düşünceler üzerinde de ayrıntılı olarak durmuştur. Aynı şekilde tesbihin sağaltıcı rolünü bir sonraki bölümde (s. 68) işleyen yazar, böylece tesbihin folklorik yönüne de dikkatleri çekmiştir. Aynı şekilde tesbihin ölüm, defin ve yaş olaylarındaki rolünü araştıran bölüm (s. 73)’den sonra gelen sayfalarda (s. 80 v.d.) ise tarikat içindeki ve and ile yemin sırasındaki rollerinin açıklandığı görülmektedir. Özet (s. 92) verildikten sonra bibliyografya (s. 99) ve çeşitli indekslerle kitap sona ermektedir. Ayrıca çeşitli fotoğraflarla tesbih örnekleri gösterilmiş ve açıklamalarda bulunulmuştur.

Prof. Dr. Venzlaff’ı küçük ama bu alanda gerçekten büyük değeri olan orijinal çalışması dolayısıyla kutlamamız gerekmektedir. Bu küçük hacimli kitabın bizce eksik tarafı tesbih yapımına, yapım tekniklerine, uygulamalarına ve bunlarla ilgili terminolojiye yer vermemesidir. Özellikle Türkiye’de bir çok tesbih ustasının yetiştiği ve bunları

2 bkz. ÜLKÜMEN; Perran: “Tesbihin tarihçesi, yapılış tekniği ve saray koleksiyonundaki tesbihler”, Türk Etnografya Dergisi, Sayı: XII (1969), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s. 111-122.

3 bkz. dip not 1 ve Güneş Gazetesi, 11 Ocak 1987 Pazar ilâvesi, s. 10.

eserleriyle günümüzde bile yaşattığı göz önüne alınırsa, bu konunun ne kadar önemli olduğu anlaşılır. Bu arada yapıyla ilgili terminolojiye, malzemeye ve geleneklere de yer verilmesi gerekmektedir. Kısaca göstermeğe çalıştığımız noktaların da araştırılmasıyla Prof. Dr. sayın Venzlaff Türk kültür tarihine ve folkloruna yaptığı hizmetle bir kere daha saygı ile anılmağa hak kazanacaktır.

PROF. DR. NEVZAT GÖZAYDIN